

ISSN 2010-720X

ILIM HÁM JÁMIYET

FAN VA JAMIYAT

2024 (№5/1)

ISSN 2010-720X

2004-jildin mart ayman baslap shuga basladi

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ
BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYALAR
MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATÍNDAGÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ**

ILIM hám JÁMIYET

Ilmiy-metodikaliq jurnal

**Seriya: Tábiyiy hám texnikaliq ilimler. Jámiyetlik hám ekonomikalıq ilimler
Filologiya ilimleri**

**Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat
pedagogika instituti**

FAN va JAMIYAT

Ilmiy-uslubiy jurnal

Seriya: Tabiiy va texnika fanlari. Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar. Filologiya fanlari

**Нукусский государственный педагогический
институт имени Ажинияза**

НАУКА и ОБЩЕСТВО

Научно-методический журнал

**Серия: Естественно-технические науки. Социальные и экономические
науки. Филологические науки**

**Nukus State Pedagogical Institute
named after Ajiniyaz**

SCIENCE and SOCIETY

Scientific-methodical journal

**Series: Natural-technical sciences. Social and economic sciences.
Philological sciences**

№5/1

Shólkemlestiriwshi: Ájiniyaz atındaǵı Nókis
mámleketlik pedagogikalıq institutı hám jurnal redakciyası jámaáti
Shólkemlestiriw komiteti bashǵı: QODIROV Q. – NMPI rektori w.w.a.
Bas redaktor: PAZÍLOV A.

REDKOLLEGIYA AǴZALARÍ

f.i.k., doc. **Abdiev A.** (Nókis);
tex.i.d., prof. **Ayimbetov I.** (Nókis);
b.i.d., doc. **Ajiev A.** (Nókis);
yu.i.k., doc. **Allamuratov A.** (Nókis);
f.i.d., prof. **Ashirboev S.** (Tashkent);
p.i.f.d. (PhD), doc. **Babaniyazova N.P.** (Tashkent);
t.i.d. (DSc), doc. **Bazarbaev R.** (Nókis);
b.i.f.d. (PhD), doc. **Begjanov M.** (Nókis);
filos.i.d., prof. **Berdimuratova A.** (Nókis);
f-m.i.d., doc. **Dawletmuratov B.** (Nókis);
p.i.k., doc. **Darmenov J.** (Nókis)
e.i.f.d. (PhD), doc. **Eshimbetov U.** (Nókis);
b.i.k., doc. **Eshmuratov R.** (Nókis);
f.i.k., doc. **Eshniyazova E.** (Nókis);
b.i.d., prof. **Guy Lanza** (AQSh)
a/x.i.d., prof. **Jumamuratov A.** (Nókis);
b.i.d., doc. **Jumamuratov M.** (Nókis);
f-m.i.d., prof. **Ismailov Q.** (Nókis);
f-m.i.d., prof. **Kamalov A.** (Nókis);

tex.i.d., doc. **Qayipbergenov A.** (Nókis);
f-m.i.d., prof. **Karajanov S.** (Norvegiya);
f.i.d. (DSc), doc. **Kdirbaeva G.** (Nókis);
f-m.i.d., prof. **Qudaybergenov K.** (Nókis);
t.i.d., doc. **Qochanov B.** (Nókis);
b.i.d., prof. **Markov M.B.** (Rossiya)
f-m.i.d., doc. **Matjanov N.** (Nókis);
f.i.d. (DSc), doc. **Matyakupov S.** (Nókis);
f.i.d., prof. **Matchanov S.** (Tashkent);
f-m.i.d., prof. **Metin Orbay** (Turkiya)
x.i.d., prof. **Mustafayev I.I.** (Azerbayjan)
f-m.i.d. (DSc), prof. **Otemuratov B.** (Nókis);
f.i.d. (DSc), doc. **Palimbetov K.** (Nókis);
f-m.i.d. (DSc), prof. **Prenov B.** (Nókis);
tex.i.d., akad. **Reymov A.** (Nókis);
t.i.d., doc. **Saribaev M.** (Nókis);
tex.i.d. (DSc), prof. **Seytnazarov Q.** (Nókis);
g.i.d., prof. **Turdimambetov I.** (Nókis);
f-m.i.d., prof. **Uteuliev N.** (Nókis);
f-m.i.d., prof. **Yavidov B.** (Nókis);

D.Dogarova - juwaph xatker
Z.Xodjekeeva - korrektor
N.Allamuratova - operator

Juwaph redaktorlar:
f.i.k., doc. **S.Matyakupov** – ózbek tili boyınsha
f.i.d. (DSc), doc. **G.Kdirbaeva** – rus hám inglis
tilleri boyınsha
Q.Biysenbaev – qaraqalpaq tili boyınsha

Jámiyetlik máslahátshiler:

f.i.d., prof. **Abdinazimov Sh.** (Nókis);
t.i.d., prof. **Abdullaeva Ya.** (Nókis);
b.i.d., prof. **Esimbetov A.** (Nókis);
f.i.d., prof. **Járimbetov Q.** (Nókis);
b.i.d. (DSc), doc. **Jumamuratov M.** (Nókis);
g.i.d., prof. **Jollibekov B.** (Nókis);
f-m.i.k., doc. **Táńirbergenov S.** (Nókis);

Jurnal 1992-jıldan «Qaraqalpaqstan muǵallimi» atamasında shıǵarıla baslaǵan. 2004-jilda «Ilim hám jámiyet» atamasına ózgerilip, 01-022-sanlı gúwalıq penen Qaraqalpaqstan Respublikası Baspasóz hám xabar agentligi tárepinen dizimge alınǵan.

2020-jılı 07-avgustta Ózbekstan Respublikası Prezidenti Administracyası janındaǵı xabar hám ǵalaba kommunikacyalar agentligi tárepinen qayta dizimge alınıp, 1098-sanlı gúwalıq berilgen.

«Ilim hám jámiyet» jurnalı Ózbekstan Respublikası Ministirler kabineti janındaǵı Joqarı Attestaciya Komissiyası kollegiyasınıń qararı menen tórende kórsetilgen pánler boyınsha ilim doktori dárejesin alıw ushın maqalalar járiyalanıwı tiyis bolǵan ilimiy basılımlar dizimine kirgizilgen:

- 01.00.00 – fizika-matematika ilimleri;
- 03.00.00 – biologiya ilimleri;
- 05.00.00 – texnika ilimleri;
- 07.00.00 – tariyx ilimleri;
- 10.00.00 – filologiya ilimleri;
- 11.00.00 – geografiya ilimleri;
- 13.00.00 – pedagogika ilimleri;
- 19.00.00 – psixologiya ilimleri.

awlaq bolıwǵa shaqıradı. Dramanıń aqırı Hákimniyazdıń ayanıshlı táǵdiri menen juwmaqlanadı. S.Jumagulov óz xalqın shın berip súyiwi, onı kózqarashıǵında asrawı yaǵnıy qaraqalpaq xalqınıń er júrekligi, patriot ekenligi oqıwshını bir degende júrek tórinen orın alıwshı bul draması tereń watansúywshilik ideyası menen suwǵarılǵan.

Juwmaqlap aytqanda, jazıwshı hám dramaturg S.Jumagulov óziniń shıǵarmaları arqalı hár bir insannıń kewlinen orın ala alǵan. Onıń shıǵarmalarında yumorlıq

xarakter basım bolǵanı menen bul shıǵarmasına ulıwma basqa tárepten alıp qaraǵan. Ondaǵı berilgen obrazlar arqalı súwretlegen dáwirniń qanshelli dárejede qıyınshılıǵın, sonıń menen birge hár bir insandı watanın súyip jasawǵa úyretiwge iytermeleydi. Hár bir ósip kiyatırǵan jas áwlad óziniń watanına sadıq, jankúyer sıpatında tárbiyalansa, bunı usınday shıǵarmalar arqalı sana-sezimine sińdirilse, álbette, biz gózlegen maqsetimizge erisemiz.

Ádebiyatlar

1. Járımbetov Q. Ádebiyattanıwdan sabaqlar. –Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 2012.
2. Жумағулов С. Қырық жылдан соңғы бир күн. –Нөкіс: “Қарақалпақстан”, 1992.
3. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyası. –Toshkent: “A.Qodiriý nomidagi xalq merosi nashriyoti”, 2004.
4. Ziyoyev H Istiqlol-ma’naviyat negizi. –T.: «Ma’naviyat», 1999.

РЕЗЮМЕ. Мақоллада qoraqalpoq adabiyotida drama sohasida o‘zining nayob asarlari bilan taniqli S.Jumag‘ulovning “Qiriq yildan songi bir kun...” dramasi dagi vatanparvarlik g‘oyalari asosida yoshlarni ijtimoiy foalligini oshirish, obrazlarning qo‘llanish shebarligi haqida so‘z etiladi. S.Jumag‘ulovning dramatik asarlaridagi vatanparvarlik g‘oyalari qoraqalpoq adabiyotshunosligida tadqiqot qilishni kutib turgan masalalardan biri hisoblanadi. Bu maqolada biz dramaturgning dramatik asaridagi obrazlarni yoritish mahorati, asar orqali insonning vatanga bo‘lgan muhabbati va badiiylik xizmati haqida so‘z etiladi.

РЕЗЮМЕ. В этой статье мы поговорим о повышении социальной активности молодежи и умении использовать образы на основе патриотических идей С.Жумагулова, известного своими выдающимися произведениями в области драматургии в каракалпакской литературе. Идеи патриотизма творчестве С.Жумагулова являются одной из проблем, ожидающих своего исследования в каракалпакском литературоведении. Также говорится о способности драматурга освещать характеры драматических произведений, любви человека к Родине и художественном служении через произведение.

SUMMARY. In this article, we will talk about the skill of using images to increase the social activity of young people based on the patriotic ideas of S.Jumagulov, who is known for wonderful works in the field of dramaturgy in Karakalpak literature. The ideas of patriotism in S.Jumagulov’s dramatic works are one of the issues waiting to be researched in Karakalpak literature. In this article, we will talk about the dramatist’s ability to illuminate the characters in his dramatic works, the love of a person for the homeland and artistic service through the work.

Maxtumqulining 300 yilligi oldidan

MAXTUMQULI - SHEKSPIRI TURKMANNING

Maxtumquli – Shekspiri turkmanning,

Gomer, Gyote – so‘zda piri turkmanning.[1]

G.Qurambojeva – *filologiya fanlari doktori*

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

Tayanch so‘zlar: shoir, ta’sir, she’r, badiiy tarjima, badiiy uslub, til, ilhom, meros, ijtimoiy muhit, olimlar.

Ключевые слова: поэт, влияние, стихотворение, художественный перевод, художественный стиль, язык, вдохновение, наследие, социальная среда, учёные.

Key words: poet, influence, poetry, literary translation, artistic style, language, inspiration, heritage, social environment, scholars.

XVIII asrda yashab ijod etgan turkman xalqining buyuk mutafakkir shoiri Maxtumquli Firog‘iy adabiy merosi butun insoniyat tarixida o‘chmas iz qoldirgan. Mana uch asrdiki, shoir she’riyati muxlislar, ijod ahli, olimlar, yozuvchi va dramaturglar, jamiki kitobxonlarning qayta-qayta murojaat qiladigan ilhom bulog‘iga aylangan. Bu ummondan qanchadan-qancha xalqlar, avlodlar chanqog‘i qondirilmog‘da. Shoirning donishmandlikka yo‘g‘rilgan she’riyati insoniyatni komillikka etaklaydi. Maxtumqulini o‘qigan kitobxon borki, ma’nan va ruhan poklanadi.

Turkiy tilli adabiyotlarda shoir nomi hurmat bilan tilga olinadi, asarlari qo‘lma-qo‘l o‘qiladi, she’rlari qo‘shiq larga aylangan. O‘zbek xalqi orasida ham bu nomni eshitmagan, she’rlaridan bexabar, qo‘shiqlarini tinglab zavqlanmaganlar kam topilsa kerak. Shoir she’rlarining uslubi sodda, tili xalqona. Shuning uchun ham ayniqsa, xorazmlik xushovoz xonanda Komiljon Otaniyozov ijrosidagi Maxtumquli she’rlariga bastalangan kuy qo‘shiqlar xalqimizga yod bo‘lib ketgan.

Shoir ijodining birinchi marta o‘zbek tiliga o‘girilib, kitob shaklida bosilib chiqqaniga yarim asrdan oshdi. So‘nggi yillarda bu tarjimalar bir necha marta qayta bosildi. Mustaqillik yillarida Maxtumquli she’rlarining yangi tarjimonlari paydo bo‘ldi. Shoir she’riyati Jumaniyoz Sharipov, Muzaffar Ahmad, Olim To‘rayev, Mirzo Kenjabek, Jumaniyoz Jabborov, Muxammad Ali, Ergash Ochilov, Abdumomin Jumayev, Rustam Jabbor, Jumanazar Zulpiyevlar tomonidan o‘zbekchallashtirilgan. Ayniqsa, Sharq mumtoz adabiyotining bilimdoni, olim va tarjimon Ergash Ochilovning etti yuzdan ortiq Maxtumquli she’rlarini o‘z ichiga olgan “Bulbul nolasi” kitobi shu paytgacha nashr etilgan tarjima asarlarning hajman eng kattasi hisoblanadi. Maxtumquli adabiy merosi E.Ochilov

tomonidan to‘laligicha o‘zbek tiliga o‘girilgani o‘zbek va turkman tarjima adabiyotida o‘ziga xos voqea bo‘lgani ham haqiqat. Muallifning kitobga yozgan “Maxtumquli ijodi O‘zbekistonda” nomli so‘zboshisi shoir hayoti va adabiy merosi haqida to‘liq tasavvur beradi. Unda shoir yashagan davr, ijtimoiy muhit, mutafakkir ijodining tarjimonlari, ilmiy-tadqiqotlar olib borgan qator olimlar asarlaridan iqtiboslar keltirilgan. Olimga “Maxtumquli Firog‘iy” xalqaro mukofoti berilgani tarjimonning turkman adabiyotidan amalga oshirgan tarjimalari davlat darajasida baholanganidir.

Maxtumquliga bag‘ishlab o‘zbek va qoraqalpoq adabiyotida ko‘plab she’rlar yozilgan. Bu jarayon, ayniqsa, o‘zbek adabiyoti va adabiyotshunosligida muvaffaqiyatli davom etayotgani ijobiy holat. Masalan, o‘zbek dramaturgiyasida Maxtumquliga bag‘ishlangan sahna asari yaratildi. Xorazmlik dramaturg Qurbon Muhammadrizo Maxtumquli haqida “G‘urbatda g‘arib...” p‘esasini yozdi va asar muvaffaqiyatli sahnalashtirildi. Dramaning radio montaji tayyorlanib, bir necha marta muxlislariga taqdim etildi. Shuningdek, B. Kerboboyevning “Maxtumquli” dramasi mashhur adib K. Yashin tomonidan o‘zbek tiliga tarjima qilinib, Muqimiy nomidagi musiqali drama teatrida sahnalashtirilgan.

Maxtumquli ijodi to‘g‘risida o‘zbek adabiyotshunoslari faqat maqolalargina emas, ilmiy asarlar (Hamdam Abdullayev. Maxtumquli va o‘zbek adabiy muhiti. Toshkent; Karimboy Qurambojev. Maxtumquli she’riyati O‘zbekistonda. Toshkent; Kewil kewilden suw isher. Nukus; Maxtumquli – ilhom chashmasi. Toshkent; Bahodir Karim. Maxtumquli – insoniyat shoiri. Toshkent.) ham yozishdi.

Filologiya fanlari doktori, professor Karimboy Quramboyev O'zbekistonda salkam yarim asr Maxtumquli ijodini o'zbek va qoraqalpoq adabiyoti bilan qiyoslab o'rgangan. Olimning shoir adabiy merosiga bog'liq yuzdan ortiq maqolalari Turkmaniston, O'zbekiston va Qoraqalpog'iston matbuotida bosilgan. Taniqli turkman adabiyotshunos olimi, shoir, filologiya fanlari doktori, professor Axmed Mammedov orqali ko'pgina turkman adiblari va olimlari bilan do'stlashgan. Bu do'stlik keyinchalik o'zbek-turkman adabiy aloqalariga xizmat qilgan. K.Quramboyevning biror kitobi yo'qki, unda turkman, o'zbek va qoraqalpoq, umuman, turkiy adabiyotlarning so'z san'atkorlari safida Maxtumqulining nomi, asarlari tilga olinmagan bo'lsin. Olim shoir adabiy merosini O'zbekistonda targ'ib qilishdagi sermashaqqat mehnatlari uchun 2014-yilda "Maxtumquli Firog'iy" medali bilan mukofotlangan.

Maxtumquli she'riyati nafaqat shoirlarga ilhom baxsh etgan, balki adabiyotshunos olimlarni ham qo'liga qalam olib, she'riy satrlar bitishga undaganini filologiya fanlari doktori, professor Bahodir Karimning "Maxtumquli ta'rifi" she'ri misolida ko'rish mumkin. Olim turkman xalqining faxru iftixori bo'lmish donishmand shoirga ta'rif berar ekan, uning ijodi butun dunyo tan olgan Navoiy, Jomiy, Fuzuliy, Shekspir, Tolstoy, Gomer, Gyotelardan qolishmasligini ajoyib satrlarga jo qilgan:

Maxtumquli – Navoiysi turkmanning,

Fuzuliy ham Jomiyi turkmanning.

Maxtumquli – Tolstoyi turkmanning,

Misli Pomir – baland bo'yi turkmanning. [1:118]

Maxtumqulining o'zbek shoiriday qalblarga singib ketganiga ko'p yillar bo'lgan. Buning o'ziga yarasha sabablari bor. Birinchi sababi shuki, Maxtumquli hozirgi O'zbekiston hududida safarda bo'lgan. Buxoro, Xorazm madrasalarida tahsil olgan. Shoir she'rlarida Samarqand, Andijon, Qo'qon, Zarafshon, Namangan kabi shahar nomlari uchraydi. O'z davrida shoir she'rlari tilga olingan hududlarda keng tarqalgan. Keyinchalik bu she'rlarning o'zbek xalqi orasidan yozib olingan va devon shakliga keltirilgan nusxalarining Toshkent davlat Sharqshunoslik instituti huzuridagi Sharq qo'lyozmalari markazi fondida "G'azaliyoti Maxtumquli", "Masnaviyoti Maxtumquli", "Ash'ori Maxtumquli" nomlari bilan saqlanayotgani fikrimizning tasdig'idir. Maxtumquli she'riyatining ijod ahli orasida keng yayilishining ikkinchi sababi, she'rlarining oddiy uslubda, o'ta hayotiy nasihat g'oyalari bilan yo'g'rilganida, "inson qalbining Luqmoni hakimi" bo'lganida. Bu omillar shoirlarimizni Maxtumquli she'riyatiga yanada yaqinlashtirdi, ular uchun ilhom bulog'i vazifasini o'tadi.

Maxtumqulining she'riy dahosiga chuqur hurmat ko'rsatgan va boshqa shoirlarni ham undan o'rnak olib ijod qilishga chorlagan mashhur adiblardan biri Abdulla Oripov edi. Shoirning mana bu ikki bandi Maxtumquli she'riyat olamining o'ziga xos ta'rifi, ijod ahliga xitobdek yangraydi:

Shoir ukam, o'qi, Maxtumqulini,

Hikmatga yo'g'rilgan pandu nasihat.

G'animat demish u umr yo'lini,

Ha, umr o'tkinchi, umr g'animat.

Bepisand boqmagil qo'hna olamga,

Hali may ichmabsan qismat qo'lidan,

Faqat bilganingni olgil qalamga,

Buni ham o'rgangil Maxtumqulidan". [2]

Kuzatishimizcha, o'zbek she'riyatida Maxtumquli asrlariga munosabat ikki yo'nalishda davom etmoqda. Birinchisi - Maxtumqulining poetik obrazi yaratilgan bag'ishlov she'rlar. Mirtemirning "Barhayotlik", "Maxtumquli to'yida", "Yuz bir", M.Shayxodaning "Maxtumquli", O.Erkinning "Topilmas", Q.Muhammadrizoning "Turkmanning", "Naylayin" she'rlari shular jumlasidandir. Ikkinchi turkum she'rlar ham borki, ular Maxtumquliga ijodiy ergashib yozilgan. Ya'ni Maxtumquli she'rlariga

o'xshatma, nazira yoki muxammas namunalari. H.Xudoyberdiyevaning "Mehmondir", I.Yusupovning "Maxtumquliga", "Qolmas", "Bo'lmasa", G.Matyoqubovaning "Maxtumqulidan", "Panoh", "Navro'zi olam derlar", "Topmassan", "Ko'nglimga", M.Kenjabeckning "Chiqadir" she'rlari Maxtumqulidan ijodiy ta'sirlanish samarasi o'laroq yaratilgan. Tilga olingan she'rlarning ba'zilarida adabiy ta'sir belgilari yaqqol sezilsa, ayrimlarida bu ta'sirni aniqlash ancha murakkab. Ta'sir belgilari shakl ifodasidan ko'ra ko'proq ichki mazmunga singdirilgan bo'ladi. Ba'zan she'rda ikki holat ham uyg'unlashgan holda kelishi mumkin. Masalan, Halima Xudoyberdiyevaning "Mehmondir" she'ri shunday xususiyatga ega. She'r mazmun-mohiyati bilan ham, uslubiy talqin nuqtai nazaridan ham Maxtumqulining "Mehmondir" turkumidagi she'rlarini eslatadi. Maxtumqulida "Belga mehmondir", "Ko'zga mehmondir", "Tilga mehmondir" degan she'rlar bor. Har birida hayot va jamiyatdagi barcha narsalar, hodisalar o'zgarib, almashinib turishi, abadiy narsaning o'zi yo'qligi, inson umri ham xuddi fasllardek yangilanib borishi va har bir odam dunyoga mehmon yanglig' kelib, bir kun uni tark etishi, bularning barchasi hayot qonuni ekanligi haqidagi fikr ifodalangani. Maxtumqulining "Mehmondir" turkum she'rlari H. Xudoyberdiyevaga ta'sir ko'rsatgan. She'rlarning g'oyasi va mazmunini, shakl ifodasini ijodiy his qilgan. Bu ta'sir shoirada "Mehmondir" nomli bir she'r yozish istagini uyg'otgan. Maxtumqulining "Odam o'g'li bu dunyoga mehmondir" misrasi epigraf sifatida tanlangani she'rning g'oyasiga juda mos. She'rni o'qishingiz bilan oq Maxtumqulining "mehmondir" radifli she'rlari xayolingizga keladi:

Mehmon erur - asli dunyoda bari,

Rangi sarig' kuzak bizga mehmondir.

Yurakka mehmondir g'alayonlari,

Tizingdagi mador tizga mehmondir...

Mazkur satrlarning shakl va mazmun talqinida Maxtumqulining mana bu shoh misralarining ta'siri borligiga shubha qilmaymiz:

Qariyversang ketar belning quvvati,

Yigitlikning kuchi tizga mehmondir... [3:320]

Onalar to'g'risida, onalar va farzandlar munosabati, onani qadrlash, ulug'lash haqida ko'p she'rlar yozilgan. H. Xudoyberdiyeva bu mavzuni hech bir shoirga o'xshamaydigan bir shakl va mazmunda yoritadi. She'rda qo'llanilgan tasvir vositalari, timsollar ham yangi. Ona mehriга teng keladigan mehr yo'q. Ona ham omonat, bu dunyoga mehmon. Shunday ekan, uning qadriga etish, hayotligida e'zozlash har bir farzand uchun ham qarz, ham farz, degan g'oya she'rda xitobday yangraydi. Ona ko'ksini, qalbini qo'rg'onga, farzandini esa qo'rg'on ichidagi gulga o'xshatib, obrazli shaklda berish she'rning badiiy yuksakligi belgisidir.

Tilsiz bo'lsa hamki mungli onangiz,

Sanchabermang ko'ksiga tig', ta'nanigiz,

Uning bag'ir qo'rg'onida tunangiz,

Oh, bu qo'rg'on, bolam, Sizga mehmondir.

She'rning poetik ma'nosi teran, tarbiyaviy ahamiyati ibratli. Uning har bir bandi onaning nidosi, farzandga va-siyatidek aks sado beradi.

Garchand bul kun bulbulning bir turiman,

Esayotgan shamolning hur-huriman –

Ketayotgan onalarning biriman,

Manim achchiq nolam sizga mehmondir.

Maxtumqulining "Mehmondir" mavzuidagi she'rlarining hech birida ona haqida so'z yo'q. Shoir, asosan, inson hayotining omonatligi, barcha narsalarning o'zgarib turishi, har bir narsaning mavjudligida qadriga etish zarurligidan so'z ochadi. O'zbek shoiri she'rining yana bir o'ziga xosligi shundaki, she'r konkret hayotga moslashtiriladi, lirik qahramonning kechinmalari milliy qadriyatlarimizga xos an'analar ruhida, o'zbekona qalb bilan yoritiladi. Maxtumquli she'rlarining badiiy qolipi

o'zbek shoiri uchun yurak to'liqlarini ifodalashda shakl vazifasini o'tagan, xolos. Bu ijodiy ta'sirning o'zgacha bir ko'rinishidir.

Qoraqalpog'iston xalq shoiri, Berdaq nomidagi davlat mukofoti sovrindori Guliston Matyoqubova ham Sharq mumtoz adabiyotining mashhur shoirlari qatorida Maxtumqulini o'ziga ustoz deb biladi. Shoirning hayotbaxsh o'g'itlari, insonparvarlik g'oyalari, xalqona poetik obrazlari, hikmatli so'zlari, betakror iboralar, til sohasidagi kashfiyotlari, boshqada badiiy xususiyatlari shoirga ilhom beradi, ijodga, she'r yozishga undaydi. Uning "Panoh", "Navro'zi olam derlar", "Topmassan", "Ko'nglimga", "Maxtumqulidan" kabi she'rlari mana shu ilhom natijalaridir. Masalan, "Panoh" she'rida lirik qahramon ruhiy iztiroblardan qutulish uchun ma'naviy tayanchga ehtiyoj sezadi va Maxtumquliga murojaat etadi.

Men panoh izlayman Maxtumqulidan,
Bobo, deb ruhini chaqirar ko'ngil.

Ko'zlarim yoshidan, yoshim selidan,
Oldimda ko'rinar qiyin, og'ir yo'l... [4:41]

G.Matyoqubovanning boshqa bir turkum she'rlari borki, ular bevosita Maxtumquli she'rlari ta'sirida yozilgan. Shoiraning shunday she'rlari ham borki, bitta-ikkita misrasini o'qishingiz bilan oq Maxtumqulining ayrim she'rlari xayolingizga keladi. "Topmassan", "Ko'nglimga" she'rlari xuddi shunday xarakterda. Ikki she'rga ham Maxtumqulidan epigraf qo'yilgan. Birinchisiga Maxtumqulining: "Aql bilan qancha ishni etma jam; Charx bir kun to'zg'itar, hisob topmassan" misralari epigraf qilib olingan bo'lsa, ikkinchi she'rga: "Ko'ngil, ne ish bitirding, kelding jahon ichinda" satrlari tanlangan. Maxtumqulida ham "Topmassan" radifli besh banddan iborat she'r bor. She'r barmoq vaznida yozilgan, o'n bir bo'g'inli.

Yigit bo'lsang, kezigil yaxshi ot bilan,
Bedov minib, sayr et parizod bilan,
Hayotingni o'tkaz jamoat bilan,
Yig'lab-yig'lab kelsang, javob topmassan... [3:345]

G.Matyoqubovanning "Topmassan" radifli she'ri tubdan boshqa mazmunda. She'rdan lirik qahramon qalbini bezovta

Adabiyotlar

1. Б.Карим. Махтумқули – инсоният шоири. –Тошкент: "Мухаррир". 2024.
2. Ўзбекистон овози, 2010 йил, 18 феврал
3. Махтумқули. Булбул ноласи. (Туркман тилидан Э.Очилов таржимаси). -Тошкент: "Ҳилол-нашр", 2014.
4. Матёқубова Г. Йўлларингга чиқдим. –Нукус: 1997.
5. Ғайрат Мажид. Беш дарс. –Тошкент: "Шарк", 2021.

REZYUME. Mazkur maqolada buyuk turkman shoiri Maxtumquli-Firog'iy she'riyatining o'zbek va qoraqalpoq adabiyotiga ta'siri masalasi yoritilgan.

РЕЗЮМЕ. В этой статье рассматривается влияние поэзии великого туркменского поэта Махтумқули Фирог'и на узбекскую и каракалпакскую литературу.

SUMMARY. In this article discusses the influence of the great Turkmen poet Makhtumquli Firoghi's poetry on Uzbek and Karakalpak literature.

И.ЮСУПОВ ЛИРИКАЛАРЫНДА ЗАТЛАСЫҢ АРҚАЛЫ ЖАСАЛҒАН МЕТАФОРЛАР

Г.Отенбергенова – ассистент оқытыўшы

Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер хәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: метафора, поэтик метафора, лингвистик метафора, индивидуал – муаллиф метафора, индивидуал услуб метафораси.

Ключевые слова: метафора, поэтическая метафора, языковая метафора, индивидуально-авторская метафора.

Key words: metaphor, poetic metaphor, linguistic metaphor, individual - author metaphor, individual style metaphor.

Метафора поэзияның ең баслы көркемлеў куралы ретинде шайырлар дәретиўшилигиндеги шығармалардың көркем тилинде ислетилип, белгили бир образды, хал-жағдайды, тәбият көринислерин, лирикалық қаҳарманның гүйзелис, күйиниш, сүйиниш хәм т.б. белгилерин көркемлеў максетинде усы тропқа жүгинеди. Метафора шығарманың экспрессивлиги менен эстетикалық тәсири күшейтиў ушын қолланылады.

Метафора тиллик қубылыс болса да, өзиниң көркемлик қәсийетлерин поэтикалық пикирлеў арқалы жүзеге асырады. Ол поэтикалық пикирлеўде көркем образ сыпатында қабыл етиледі. Метафора предметти қайта атап қоймай, оны басқа предметке салыстырады, ойымызда қайтадан аталып атырған нәрсе қаққында

қилған, рухан қиғналышыға сабақкор күч - нопоклик, худбинлик, хийонат, туҳмат, бевафоллик илатлари қораланadi. She'r inson sha'nini bulg'aydigan illatlardan ogho bo'lishga chorlaydi. Ezgulikka xizmat, yomonlikka murosasizlik - mana lirik qahramonning shiori! Bu alg'oy-dalg'ovli tuyg'ular she'rda goh shiddatli, ba'zida bosiq ohangda beriladi. She'r kundalik hayotga hamnafas, zamonaviy ruhda. Insonlarda uchraydigan axloqiy pastkashlikka ramziy ma'noda keskin munosabat bildiriladi.

Nigohlarga qora zulmat ko'rinar,
Sadoqat izlasang, tuhmat ko'rinar,
Himmatga malomat, illat ko'rinar,
Baxt egasi - humoyun qush topmassan...

Guvoh bo'layotganingizdek, Maxtumquli she'ridagi nasihat, ezgulikka xizmat qilish g'oyasi G. Matyoqubova talqinida butunlay boshqa maqsadga, inson zotiga yot holatlarni qoralash g'oyasiga yo'naltiriladi. Bu jarayonda Maxtumqulining poetik tajribasi o'zbek shoirasi uchun o'ziga xos ibrat bo'lgani aniq.

Maxtumqulini o'ziga ustoz sanagan yana bir taniqli shoirlardan biri G'ayrat Majid "Ustodim Maxtumquli" nomli she'rida buyuk mutafakkir ijodiga oshiqligini, undan ko'p narsalar o'rganganligini e'tirof etadi:

Bilgum, shogirdlikka munosibmasman,
Bol yig'gim keladi so'zlar gulidan.
Netay men shaydoman, oshiqman, mastman,
O'rgandim ustodim Maxtumqulidan. [5:136]

Buyuk mutafakkir shoir Maxtumqulining 300 yilligi asnosida biz faqat ayrim shoirlar, tarjimonlar va olimlar faoliyatiga nazar tashladik xolos. Aslida o'zbek va qoraqalpoq adabiyotida shoir adabiy merosidan ilhomlangan, unga ijodiy ergashgan va ta'sirlangan qalam ahlari talaygina. Kichik maqola doirasiga ularning barchasini qamrab olish imkoni yo'q. O'ylaymizki, Maxtumqulining pand nasihat g'oyalari yo'g'rilgan boy adabiy merosi hali ko'plab ijodkorlarga ilhom manbai bo'lishi so'zsiz.

MAZMUNÍ

TÁBIYIY HÁM TEXNIKALÍQ ILIMLER

Fizika. Matematika. Texnika. Informatika

Abdijaliev S.K., Jumamuradova S., Jumabayeva X. Gazlarda elektr toki qonuniyatlari macromedia flash MX dasturida modellashtirish	3
Байманов К.И., Тажибаев Ш.Д., Назарбеков К.К. Преимущества применения ирригационных отстойников магистральных и межхозяйственных каналов Каракалпакстана	4
Бозоров А.А., Хуррамов И.Д. Математик масалаларни ечишда дастурлашни қўллаш	6
Исмаилов К.А., Исмаилов Т.Б., Оламбергенов Ш.З., Камалов Х.У., Нурымбетова Г.С., Сапаров А.К., Зикриллаев Х.Ф. Ферромагнитные свойства кремния легированного примесными атомами марганца при низких температурах	9
Жамалова Г.Б. Концептуально-топологическая модель процесса обращения информации в налоговых системах	11
Камалов У., Хожабаева Г., Курбанбаев Т. Дифференцирование двумерных и трехмерных алгебр Зинбиеля	15
Комилов М.М. Қуёш фотоэлектрстанцияларда мавсумий электр энергия ишлаб чиқариш самарадорлигига ташқи муҳит температураси, шамол тезлиги аҳамияти ва чангнинг таъсири ...	17
Қылышбаева Г.К. Задача с граничным условием второго рода для уравнения эллиптического-гиперболического типа в прямоугольной области	19
Madolimov F.E. Informatika sohasida YOLO(You only look once) algoritm methodlaridan foydalanilgan holda barcha turdagi rasm tasvirlar turini aniqlash	24
Maxmudov Sh.A., Juraeva M.F., Jalelov M.A., Odilova N.J. Kislородli monokristalli kremniyni rentgenostrukturaliy o'rganish	26
Набиев А.Н., Саидова Д.Ш. Аркаларни ҳисоблаш-лойиҳалаш ва конструкциялаш жараёнларида mathcad ўқув дастурининг ўрни	27
Палуанов Б.А. Чигитли пахта ни саклаш ва ишлатиш ҳолати ва истиқболлари	30
Самандаров Б.С., Гелдибаев Б.Е. Моделирования задачи раннего выявления хромоты у крупного рогатого скота на основе данных шагомеров	32
Зикриллаев Н.Ф., Сатторов А.А., Норкулов Н., Абдуллаева Н.У., Ибрагимова Б.С. Влияние одноосного упругого сжатия на условия возбуждения и параметры рекомбинационных волн в компенсированном кремнии	36

Biologiya. Zoologiya. Ekologiya

Байжанов Қ.Қ., Аметов Я.И., Байжанова Н.Қ. Экологик тарғибот ва атроф-муҳит муҳофазаси	38
Бердибаев А.С., Абдурахмонов А.Ш. Жанубий Оролбўйи чиябўри <i>CANIS AUREUS</i> ларининг <i>DIOSTOPHYME RENALE</i> нематодаси билан зарарланиши	41
Тлеумуратова Б.С., Султашов Р.Г., Қобланов Ж.Ж. 1978-2023-жыллар ушын Нөкис қаласында шаң боран болған күнлер санының статистикалық анализи	42

Geografiya

Ajjeva M., Bekimbetova G. Qaraqalpaqstan paydali qazilma kanlerin geologiyaliq izertlew tariyxinan	45
Niyazov A.A. Transport geografiyasida o'rganish usullari	47
Yarashev Q.S., Xasanov P.A. Landshaftlarni qishloq xo'jalik maqsadlarida tadqiq etishning nazariy asoslari	49

JÁMIYETLIK HÁM EKONOMIKALÍQ ILIMLER

Tariyx. Huqıqtanıw. Ruwqıylıq tiykarları

Abatov A.R. O'zbekiston Respublikasining Orol dengizi ekologik muammosi yuzasidan BMT bilan hamkorligi	52
Абдуллаев М.А. Қорақалпоқлар этнографиясининг маҳаллий тадқиқотларда ёритилиш ҳолати (иккинчи босқич)	53
Aimbetov I., Dospanov R. Assessment of groundwater mineralization in the Amudarya delta on the example of the xojeli district of the republic of Karakalpakstan	55
Allambergeñov A.J. Informatsiyaliq jámiyet hám shaxs ruwxıy dúnyasınıń qalıplesiwiniń óz-ara baylanıslılıǵı	58
Baytieva A.Q. Parlamenttiń jámiyet turaqlılıǵın hám rawajlanıwın támiyinlewdegi roli	60
Beķjanova B.K. Qaraqalpoq xalqining zamonaviy nikoh to'yi marosimlarining transformatsiyalashuv jarayonlari va milliy ma'naviyat	63

Идрисов Р. 1985-1991-жылларда Қарақалпақстан полиграфия өндириси: машқалалар хэм шешимлер	66
Турганов Б.Қ. Кердер маданияти металлсозлик хунармандчилиги	68

TIL BILIMI HÁM ÁDEBIYATTANÍW

Til bilimi

Begniyazova Q. Internet jurnalistikada giperteksttiń ulıwma teoriyalıq koncepciyası	70
Bekbergenov H.U. Qaraqalpaq hám inglis tillerindegi atlıqtıń seplik kategoriyasınıń salıstırmalı analizi	72
Berdimuratova G.A. Shańaraq koncepti qaraqalpaq naqıl-maqallar mısasında	75
Даўлетмуратова Х.Е. Т.Қайыпбергеновтың шығармаларында апосиопезаның қолланылыўы ...	77
Хайтбайев О. Hozirgi o‘zbek va qoraqalpoq adabiy tillarida komponent tarkibi turli xil bo‘lgan sinonim frazemalar	79
Каллибекова Г.А. Лингводидактическая характеристика учебных словарей комплексного типа	81
Курбониязов Г.А. Янги Ўзбекистон шароитида ўзбек тили тараққиётининг ҳуқуқий асослари ...	82
Қарлибаева Г. Ажиниёз ва қорақалпоқ адабий тили	84
Madaminov A. So‘z birikmalarini nutqiy va lisoniy sathlarda o‘rganishning nazariy- metodik asoslari	87
Nuranova S.G. Qaraqalpaq tilinde balıqshılıq tarawı terminleriniń leksika-grammatikalıq qurılısı hám semantikalıq mánisi	89
Оразымбетова Ш.А. Түркологияда рен аңлатыўшы лексемалардың үйренилиў тарийхы	90
Prekeeva A.A. Namangan wálayatı kenagas qaraqalpaqları	92
Sadenova G.P. Sh.Seyitov romanlarında metaforalıq súwretlewdiń ayırım usılları	95

Ádebiyattanıw

Абдимуратов А. Жанровые особенности публицистики писателя	97
Есебаев М.М. Әжинияз шайыр әўладларының хронологиялық шежиресиниң дүзилиўи	100
Kabilova G.B. Mifologiyalıq obrazlardıń izertleniwi	102
Qudiyarova R. S.Jumagulovtıń “Qırıq jıldan sońǵı bir kún...” dramasında watansúyiwshilik ideyalarınıń sáwleleniwi	105
Qurambojeva G. Maxtumquli - Shekspiri turkmaning	106
Отелбергенова Г. И.Юсупов лирикаларында затласыў арқалы жасалған метафоралар	108

Dıqqat, jazılıw – 2025!

Húrmetli, jurnal oqıwshıları! Eger, Siz ilim, tálim-tárbiya hám oqıtıwdıń jańa zamanagóy usılları, jańalıqları menen óz waqtında jaqınnan tanıspaqsı, ózińizdiń usı tarawdaǵı jetiskenliklerińiz hám oy-pikirlerińiz benen ortaqlaspaqsı bolsańız, «Ilim hám jámiyet» jurnalına 2025-jıl ushın jazılıwǵa mirát etemiz.

Biziń jurnalımızda barlıq tarawlar boyınsha ilimiy, ilimiy-metodikalıq maqalalar járiyalanadı.

«Ilim hám jámiyet» jurnalı Ózbekstan Respublikası Ministirler kabineti janındaǵı Joqarı Attestaciya Komissiyası kollegiyasınıń qararı menen tómende kórsetilgen pánler boyınsha ilim doktorı dárejesin alıw ushın maqalalar járiyalanıwı tiyis bolǵan ilimiy basılımlar dizimine kirgizilgen:

- 01.00.00 – fizika-matematika ilimleri;
- 03.00.00 – biologiya ilimleri;
- 05.00.00 – texnika ilimleri;
- 07.00.00 – tariyx ilimleri;
- 10.00.00 – filologiya ilimleri;
- 11.00.00 – geografiya ilimleri;
- 13.00.00 – pedagogika ilimleri;
- 19.00.00 – psixologiya ilimleri.

Jazılıw bahası - 400.000 (tórt júz mın) swm.

<i>Redakciya mánzili: Nókis qalası, P.Seytov kóshesi, n/j.</i>	<i>«Ilim hám jámiyet» jurnalınıń esap beti:</i>
<i>Indeks: 230100, Telefon: +998612294086; +998933652520.</i>	<i>BANK: MB BB XKKM Toshkent shahri</i>
<i>JURNALDÍN BASÍP SHÍGARÍLÍWÍNA</i>	<i>Esap beti: 2340 2000 3001 0000 1010</i>
<i>JUWAPKER: Ájiniyaz atındaǵı NMPI baspaxanası.</i>	<i>MFO: 00014; INN: 201 122 919</i>
	<i>Jeke esap beti: 4001 1086 0354 0170 9410 0350 005</i>

<i>Maqalalardıń mazmunına hám durılıǵına awtorlar juwapker, olardıń pikirleri redakciyanıń pikirleri bolıp esaplanbaydı</i>	<i>Jurnalǵa jıl dawamında jazılǵan awtorlardıń miynetleri birinshi gezekte járiyalanadı. Maqala kólemi 6 betten kem bolmawı, 8 betten aspawı kerek.</i>
<i>Jurnal 1992-jıldan shıǵa basladı ISSN 2010-720X Indeksi: Jeke puqaralar ushın — 2101. Mákemeler ushın — 2102.</i>	<i>Basıwǵa ruxsat etildi: 29.10.2024 Buyırtpa: №0099 Format: 60x84 1/8 Kólemi: 14 b/t. Jurnal jılına 6 márte shıǵadı. Reestr № 089632</i>